

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/20034> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Meij, C.O. (Otto) van der

Title: Tussen Oranje en Spanje : de leefwereld van Bredase regenten 1550-1700

Issue Date: 2012-10-25

Slotbeschouwing

Breda was sinds de tweede helft van de zestiende eeuw in een negatieve spiraal van oorlog en geweld terecht gekomen. De economie van de stad herstelde zich desondanks goed van deze en andere rampspoeden als brand en de pest dankzij de grote aantrekkingskracht van Holland. Mede door de groeiende export van bier naar dit gewest, profiteerde men van de Gouden Eeuw. Ondanks tijdelijke groeispurten, deden de vele veroveringen van 1568 tot aan 1637 toe de stedelijke ontwikkeling bepaald geen goed. Tussentijds werd herhaaldelijk grote schade aan lijf en goed van de inwoners in stad en land toegebracht. Qua bevolkingsopbouw volgden in Breda de mensen elkaar dan ook snel op. Dat ging ten koste van de continuïteit onder de Bredase burgerij. Deels werd dit verlies telkens weer goed gemaakt door immigratie. Een permanente stoorzender vormde daarnaast de aanwezigheid van het garnizoen, dat bepaald geen zegening was. In het laatste kwart van de zeventiende eeuw raakte de stedelijke economie in het slop wegens een gebrek aan autonome groei: diverse ondernemers waren hier al eerder op stukgelopen. Dit luidde een lange periode in van gestaag verval in de achttiende eeuw.

Breda was van oudsher georiënteerd geweest op het hertogdom Brabant: het vormde er tenslotte deel van. Vanwege de langzame opdeling van het hertogdom ten gevolge van de Opstand, veranderde de oriëntatie van Breda in bestuurlijk opzicht eveneens van Zuid naar Noord. De loyaliteit lag desondanks minder bij de nieuwgevormde Staten-Generaal in Den Haag, als wel bij de eigen baron van Breda die als soeverein in de Baronie opereerde. In hoedanigheid van heer of baron waren de prinsen van Oranje vanaf 1544, evenals hun voorgangers de Nassau-Polanens, sterk bepalend voor de ontwikkeling van dit rechtsgebied. Naast velerlei benoemingen, waren de heerlijke rechten vooral gericht op het verwerven van – hun - inkomen uit dit privé-domein. Dit vormde tevens de reden waarom men herhaaldelijk onderling de degens kruiste over het bezit ervan. De inkomsten uit stad en land van Breda namen in de loop van de zeventiende eeuw sterk toe met het terugkeren van de regionale stabiliteit, daarmee het belang van dit domein voor de Oranjes nog verder doen toenemend.

Het beheer en bestuur van de Baronie van Breda geschiedde in de eerste plaats namens de Nasause Domeinraad, de particuliere raad- en rekenkamer van de Oranjes. Die tendens werd alleen maar versterkt in de zeventiende eeuw, ondanks het verdwijnen van de rekenkamer uit de stad eind zestiende eeuw. Mede hierdoor zag de drossaard, als hoogste plaatselijke bestuurder, zich genoodzaakt in de stad te vestigen. In wezen regeerde hij voortaan - eerst alleen en samen later met zijn lokale stadhouder - over de stad, met soms enige hulp van de militaire gouverneur. Dit

beknotten een onafhankelijke ontwikkeling van de magistraat als hoogste drager van het plaatselijke gezag. De magistraat raakte aldooende steeds meer doordrongen van interne factiestrijd op basis van het principe van een familieregering geleid door de lokale stadhouder. De macht werd er dus niet onderling gedeeld door een brede groep van regenten, maar door enkelingen die het namens de domeinraad voor het zeggen hadden.

De schepenen waren daarnaast telkens ook zetbazen van de diverse heersende regimes over de stad. Dit werd in de hand gewerkt door het religieuze schisma ingevoerd in de Nederlanden door de Opstand. Breda was katholiek, maar moest van hogerhand worden gecalviniseerd. Dit lukte voor wat betreft de magistraat slechts mondjesmaat in de perioden 1577-1581 en 1590-1625. Er waren simpelweg onvoldoende personen die aan de gewenste criteria, zowel formeel als informeel, voldeden; de steun van katholieke burgers bleef daarom onontbeerlijk. Vraag en aanbod naar regenten sloten in deze stad kortom niet goed op elkaar aan. Pas na 1637 kon de protestantisering succesvol worden doorgezet. Dit kwam deels doordat, evenals in vroegere perioden, een beroep werd gedaan op vreemdelingen om het gehalte van magistraatsleden op het gewenste niveau te krijgen. Kwamen zij voorheen vaak nog uit andere delen van Brabant, in de laatste decennia van de zeventiende eeuw werden dit in toenemende mate Hollanders.

Het uiteindelijke slagen van de politieke reformatie kon niet verhullen dat Breda in de zeventiende eeuw een katholieke stad was en bleef. Met name de baron speelde hierin een cruciale, want beschermende rol. Uit het oogpunt van welvaart werden de katholieke ingezetenen en hun leidsmannen zoveel mogelijk met rust gelaten, terwijl de protestanten slechts op plichtmatige steun konden rekenen in hun roep om overheidsop treden. Ook de drossaards en hun stadhouders waren hierin onwelwillend vanwege eigen (financiële) overwegingen. De protestantse zaak werd evenmin bevorderd door onderlinge onenigheid, aanvankelijk mede ingegeven door problemen van organisatorische aard en leerstelligheid onder de predikanten, en het eigen onvermogen van de laatste groep tot aanpassing aan de Bredase realiteit.

Welke gevolgen had dit alles nou voor de regenten van Breda? De regenten waren in deze heerlijke stad om te beginnen als groep nooit stevig gegrondvest geweest. Tot ver in de zestiende eeuw waren zij ondergeschikten in zowel rang en stand. Als herkenbare groep van leidende families in de stad met dito sociale vermogens kwam zij nauwelijks van de grond in deze heerlijke residentie, waar (hof)adel lange tijd domineerde. Het startpunt halverwege de zestiende eeuw was dus al heel anders dan de leidende koopmansfamilies (regenten in wording) in de vele Hollandse steden. Het politieke systeem, met jaarlijks wisselende schepenen, was bovendien open in plaats van vrij gesloten zoals in het geval van de vroedschappen: continuïteit van binnenuit was zodoende evenmin gewaarborgd. Hier dienen de effecten van de oorlog nog eens aan te worden toegevoegd. Behalve dat een deel van het patriciaat op de vlucht sloeg, dreef de religie tevens een wig in het hart ervan: voor de 'oude borgers' (katholieken) was op den duur geen plaats meer. Hun plaats in de magistraat werd ingenomen door uitwijkelingen en ambtenaren-passanten. Binnen Brabant rouleerde sinds het uitbreken van de Opstand in wezen een supra-regionaal regentenpatriciaat van stad naar stad, al naar gelang de omstandigheden. Dit werd mede in de hand gewerkt door het cliëntelisme van de Oranjes. Generaliteitssteden als Breda boden bovendien kansen aan een nieuwe groep mensen: ambtenaren. Opeengevallen plaatsen werden verder nog ten dele ingevuld met mensen van een geringere sociale statuur, die binnen enkele jaren vaak ook weer even geruisloos uit de schepenbank verdwenen.

De curieuze mix die de Bredase regenten zo in de loop van de tijd werden blijkt eens te meer nog begin achttiende eeuw. Cornelis van Erfrenten wist met succes zijn benoeming tot schepen in 1724 af te weren. De redenen die daarvoor de revue passeerden zijn allen relevant. Allereerst hield hij het er zelf op 'dat in Breda wel bequamere subiecten waren'. Was dit wellicht nog een uiting van valse bescheidenheid, de geschiedenis leert in ieder geval dat hij hier wel degelijk een punt had - ook al was hij zelf meester in de rechten. Maar voor hem was dit toch niet meer dan een gelegenheidsexcuus: '... ende dat hij oock veel tijts absent en buijten dese stad moeste wesen'.¹ Van Erfrenten had het, kortom, te druk met andere bezigheden zo hield hij zichzelf en anderen voor. Vermoedelijk was dit tevens de reden waarom hij ook nog niet eerder een bestuurlijke positie in de stad had bekleed, iets wat anders heel gebruikelijk zou zijn geweest.

Stadhouder Bernagie, die voor de nominaties verantwoordelijk was, gaf zich desondanks niet zo maar gewonnen. Van Erfrenten had 'nog geen hooge jaren', was een 'borger van Breda ... en derhalven meende daertoe verplicht en gehouden te sijn'. Hij probeerde duidelijk op diens burgerzin in te spelen maar tevergeefs. Ofschoon Van Erfrenten monstercommissaris was en daarmee generaliteitsbeambte, was ook dit geen probleem; dit gold namelijk tevens voor twee andere schepenen: Gosuin van Bernaige en mr. Andreas de Bons. Dat schepenen ambtenaren waren in dienst van de Staten was in deze generaliteitsstad kennelijk gemeengoed. En ook was het niet erg als hij zich als schepen - 'als andere' - af en toe zou absenteren 'om desselvs affaires te verrigten'. De regenten van Breda namen het kennelijk niet zo nauw met hun verplichtingen in de magistratuur of schepenbank. Tot slot vreesde de stadhouder de gevolgen van deze eventuele afzegging: de stad moest tenslotte altijd van een behoorlijk getal regenten bedient worden. Vraag en aanbod van regenten bleek, kortom, nog immer moeilijk met elkaar in vereniging te brengen. Eigen burgers van de stad die om hen moverende redenen liever geen regent wilden worden; zie daar de Bredase situatie in een notendop.

Het standhouden van elites te Breda was onder de gegeven omstandigheden een bijzonder zware opgave waar slechts weinig families in slaagden. Wie echt wil weten hoe zij dat deden, zal nader onderzoek moeten doen naar hun overlevingsstrategieën. Het religieuze schisma betekende hoe dan ook een duidelijke politieke exit voor de katholieke families na 1637: tot dan toe hadden zij zich redelijk staande weten te houden. Zij wisten zich desondanks goed aan te passen aan de veranderende omstandigheden door hun bestuurlijke werkring te verleggen naar elders in de Baronie (plaatselijke dorpsbesturen, waterstaatsbeheer, geestelijke instellingen) en delen van het oude hertogdom Brabant over de grens. Ook in cultureel opzicht bleven zij dominant vanwege een gebrek aan eenheid onder de nieuwe schepenen. Hun vooraanstaande sociale positie in de samenleving stonden zij dus veel minder af dan hen op grond van louter hun formele functies kan worden toegedicht. De groep van nieuwe protestantse schepenen telde daarnaast maar een gering aantal orthodoxe leden die zich actief beijerden voor de positie van de protestantse godsdienst. Interesse lag niet zo zeer bij de kerk: daarom lieten zij al vrij snel verstek gaan in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Bijgevolg stonden kerkenraad en magistratuur op gespannen voet met elkaar, waardoor het politieke primaat in de stad het flink te verduren kreeg.

¹ NA, NDR inv.nr. 7998, f. 363r-364v d.d. 10-10-1724.